

**EXPLOZIE ȘI IMPOZIE DEMOGRAFICĂ – OPTIMUL
RESURSELOR UMANE**

Mircea Bulgari

Studiul problemelor demografice din diferite țunghiuri de vedere ocupă prezentul în lume un loc tot mai proeminent, fapt ce și găsește motivatia în actualitatea și complexitatea strategiilor economico-sociale, în rolul și importanța pe care o are populația ca factor esențial al dezvoltării și unic beneficiar al acesteia. Experiența mondială arată că statele care au știut să organizeze, să stimuleze și să valorifice inteligența celor mulți – ca cea mai de preț avuție națională – se află în prezent pe treapta de sus a progresului economico-social, chiar dacă unele din acestea nu dispun de resurse naturale dintre cele mai abundente.

În noile condiții create de revoluția tehnico-științifică contemporană, de adâncirea diviziunii internaționale a muncii, de interdependențe crescîndintre națiuni, economia mondială s-a transformat pe de-o parte într-un sistem unitar deosebit de complex și contradictoriu, iar pe de altă parte adăpostește o mare diversitate de condiții ce exprimă puternice decalaje economice, sociale, demografice, profunde contradicții dintre minoritatea țărilor bogate și majoritatea țărilor sărace.

În comportamentul economiei mondiale se accentiază tot mai mult tendințe iraționale ale dezvoltării exprimate prin faptul că omenirea risipește uriașe resurse materiale și umane destinate înarmării și în special înarmării nucleare ce pune în pericol însăși existența omenirii și aceasta în timp ce o mare parte a populației trăiește în condiții de subdezvoltare economică, lipsită de surse elementare de existență, nu beneficiază de condiții minime de asistență medicală, iar analfabetismul menține în stare de ignoranță sute de milioane de oameni de pe zone întinse ale planetei.

Toate acestea explică de ce este necesar ca în analiza și studierea problemelor populației să se ia ca punct de plecare realitățile lumii contemporane și interpretarea acestora în raport cu condițiile istorice, economice, naționale, sociale, din fiecare zonă, din fiecare țară. „Problemele demografice, planificarea dezvoltării populației – sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvintarea rostită la Conferința mondială a populației, din 1974 de la București – se pun în mod diferențiat, de la un continent la altul, de la o țară la alta, în unele fiind necesară o creștere mai accentuată a populației, iar în altele o diminuare a creșterii. Soluționarea în mod corespunzător a acestor probleme aparține fiecărei țări...”

Înțelegerea modelului de evoluție a populației, a comportamentului acestora, a conceptului de explozie și implozie demografică, ca și acelaia de optim, impinge examinarea fie și succintă a mecanismului dintre dezvoltarea economică și evoluția demografică, a particularităților populației, a abordării acestora ca sistem eibernetic deosebit de complex, ca particularități, structuri, comportament și căi de reglare.

Între dezvoltarea economică, dezvoltarea socială și evoluția demografică există multiple conexiuni directe și indirecte, conexiuni de feedback, ceea ce sporește dificultățile de modelare, de prognoză și optimizare a resurselor umane. Mai mult, sub învelișul factorilor economici, acționeză și alți factori cu caracter național, istorie, social, cultural, religios, psihologic, factori de comportament uman, mai greu de incorporat în tipologii și modele, și formulat în teorii general valabile.

Să examinăm pe rînd aceste particularități ale resurselor umane ca sistem :

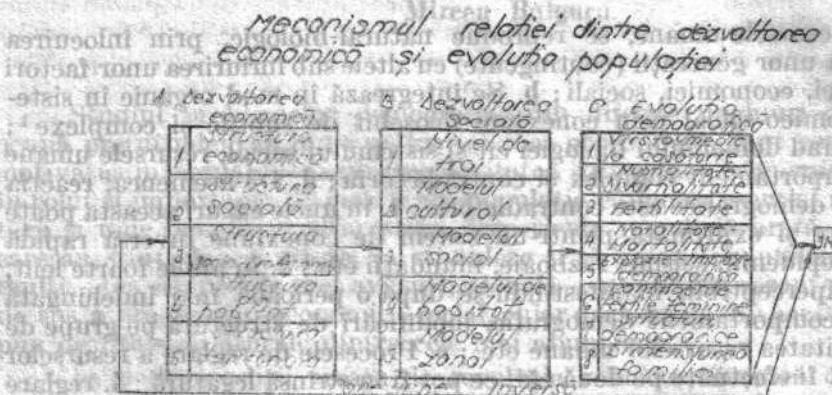
a. Resursele umane, se reproduc natural-biologic, prin înlocuirea continuă a unor generații (contingente) cu altele sub înrîurierea unor factori demografici, economici, sociali ; b. Se integrează în mod organic în sistemul economico-social prin conexiuni deosebit de subtile și complexe¹; c. Apartinând domeniului biologiei cît și sistemului social, resursele umane au un comportament complex și contradictoriu ; d. De asemenea, reacția sistemelor demografice este contradictorie ; 1. în unele cazuri aceasta poate fi aleatoare și exprimată printr-un sistem de conexiune inversă rapidă (foamete, epidemii, seisme, războaie, inundații etc.) 2. în altele foarte lent, deseori imperceptibil, manifestindu-se după o perioadă mai îndelungată de timp (comportament demografic, modificări de structură pe grupe de vîrstă, calitatea resurselor umane etc.) ; e. Procesele de reglare a resurselor umane pot fi efectuate pe două căi, ce pot fi în strinsă legătură : 1. reglare directă asupra variabilelor demografice și influențarea acestora într-o direcție sau alta potrivit opțiunilor fiecărei națiuni ; 2. autoreglare prin contextul dezvoltării economico-sociale, în condițiile influenței reciproce dintre variabilele economice și cele demografice în cadrul strategiei generale a dezvoltării economico-sociale.

1. Mecanismul relației dintre dezvoltarea economică și evoluția demografică

Se poate aprecia că dezvoltarea economică acționează indirect prin structurile sociale îndeosebi prin cele social-culturale, asupra tipologilor resurselor umane, a comportamentului acestora, a fertilității feminine, a natalității și mortalității și în ultimă instanță asupra dimensiunii sporului natural al populației. La rîndul său, acesta din urmă prin sistemul de conexiune inversă influențează într-un sens sau altul asupra dezvoltării economico-sociale. a. Un spor natural *prea ridicat* poate crea în ambele condiții un șir de perturbatii asupra sistemului legate de investițiile demografice, crearea de noi locuri de muncă, asigurarea calității resurselor umane etc. ; b. După cum și un spor natural *prea scăzut* poate să creeze alt gen de perturbatii legate de insuficiența resurselor de muncă, crearea unor dezechilibre între populația activă și cea inactivă, a asigurării unor structuri demografice rationale funcție de grupele de vîrstă. Apare deci firesc ca în ambele cazuri să se aplique măsuri de reglare și politici demografice corespunzătoare.

¹ „Sistemul social — arată N. Wiener — este un tot organizat, ca și individul; că el are o dinamică, în care procesele circulare de feedback joacă un rol important. Această lucru este valabil pentru domeniile generale, ale antropologiei și sociologiei cît și pentru domeniul mai special al economiciei” Norbert Wiener, *Cibernetica*, București, Edit. Științifică, 1966, p. 50.

Relațiile dintre dezvoltarea economică și evoluția demografică nu trebuie nicidecum înțelese că se realizează în mod automat. Opțiunile ce vizează imbunătățirea sistemului resurselor umane trebuie să se bazeze pe legitățile obiective dintre dezvoltarea economică și evoluția demografică, condiționările reciproce dintre acestea, contradicțiile dintre sistemele economice, sociale și demografice, și adoptarea unor cai de reglare și auto-reglare, care să corespundă condițiilor specifice din diferite țări și zone ale lumii.

Grafic 1

În sens contrar, o politică demografică insuficient elaborată, care ignoră legile sistemului resurselor umane, specificul acestora, prin reacție de conexiune inversă, poate să producă serioase implicații pe multiple planuri și pe un orizont larg de timp, cu repercusiuni asupra mai multor generații. Cunoașterea acestor aspecte are o mare însemnatate pentru înțelegerea evoluției resurselor umane, a optimizării și modelării acestora, a exploziei și imploziei demografice, a conceptului de optim a resurselor umane, în anumite condiții concrete, specifice care există astăzi în lume.

2. Se poate vorbi de un model logistic al evoluției resurselor umane mondiale?

Literatura consacrată proiectărilor demografice a unor modele de evoluție a resurselor umane datează de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, dar progresele considerabile pot fi menționate în cursul secolului trecut și îndeosebi în prima jumătate cind s-au încercat să se formuleze unele legi matematice privitoare la evoluția populației printre care și faimoasa curbă logistică². Potrivit acestei curbe populația tinde către un efectiv maxim determinat, în care ritmul de creștere este din ce în ce mai mare la început, diminuindu-se apoi progresiv pe măsură ce populația se apropiie de acest efectiv maxim. Redescoperită mai tîrziu de către doi cercetători americani³, aceasta a fost utilizată pentru verificarea

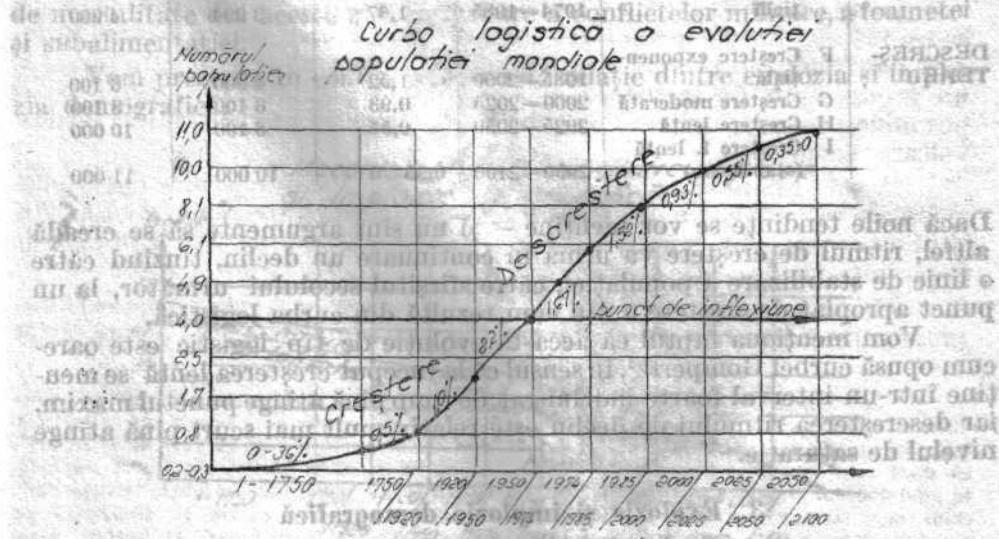
² Curbă logistică a fost folosită pentru prima dată de matematicianul belgian P. F. Verhulst în 1838.

³ L. J. Reed, *On the mathematical Theory of the Population Growth* 1923 și R. Pearl, *The biology of the Population Growth*, 1925.

unui model de evoluție a populației Statelor Unite începînd cu anul 1790, dar care în perioada postbelică nu s-a mai inscris în cadrul acestei legi matematice ceea ce a dus ca această metodă să fie criticată invocînd caracterul ei mecanicist. După părerea noastră, dacă efectuăm o analiză mai profundă a mersului populației mondiale de-a lungul timpurilor și a tendințelor ce se intreazăresc, ajungeam la constatarea că mersul populației la nivel planetar se inseră într-un remarcabil model de evoluție de tip logistic care înregistrează tendințe de creștere pe anumite faze cu limite de saturare.

Vom consemna de la început faptul că evoluția populației mondiale a fost deosebit de sinuoasă, cu denivelări și deregări în ritmuri și structuri demografice potrivit factorilor atât de numerosi și contradictorii care au acționat asupra dezvoltării și a creșterii resurselor umane. Astfel se poate constata că populația planetei — de la apariția vieții pe pămînt, a început cu o creștere foarte lentă pe o perioadă foarte îndelungată de timp, de sute de mii de ani, după care s-a transformat în una moderată, apoi accelerată, exponentială, după care se așteaptă că aceasta să fie urmată, în continuare, de o creștere moderată ce se transformă în una lentă ce devine asymptotă față de o anumită limită ce atinge nivelul de saturare.

În termeni cantitativi — potrivit informațiilor cunoscute — rezultă că populația mondială atinsese cifra de 10 milioane de locuitori în urmă cu 10 000 de ani, a atins cifra de 200–300 milioane la începutul erei noastre, a săltat la 2,5 miliarde în perioada imediat postbelică și se ridică la circa 4,9 miliarde de persoane în acest an.

În alți termeni de comparație evoluția în salturi și profund distorsionată a resurselor umane la nivelul planetei, rezultă și din faptul că pentru a atinge primul miliard de locuitori, omenirii i-au trebuit să parcurgă două milioane de ani (de cînd se apreciază că a apărut omul de pămînt),

pentru al doilea miliard — 75 de ani, pentru al treilea — 37 de ani și pentru al patrulea miliard de locuitori doar — 13 ani.

În continuare vom propune un model de evoluție a populației mondiale de tip logistic începând cu anul 1 al erei noastre și pînă în anul 2100 cînd se consideră ca populația planetei să se stabilizeze la o creștere 0.

Astfel, după o creștere foarte lentă înregistrată în cele 17 secole și jumătate de la începutul erei noastre, populația atinge maximul de creștere în intervalul 1950—1974 după care se remarcă o tendință de scădere.

Tabelul 1

Tipologii de creștere a populației mondiale (tip logistic)

— model simulație —

Tendințe	Tipologii de creștere	Etape (ani)	Ritmul de creștere — procente	Populație	
				— milioane persoane —	La începutul intervalului
0	a	b	1	2	3
CRESTERE	A Creștere foarte lentă	1—1750	0—36 ⁰ ₀₀	200—300	791
	B Creștere lentă	1750—1920	0,45—0,60	791	1 700
	C Creștere moderată	192—1950	1,05—1,10	1 700	2 500
	D Creștere exponențială	1950—1974	1,9—2,2	2 500	3 994
	E Creștere exponențială	1974—1985	1,67	3 994	4 900
DESCRÈS- TERE	F Creștere exponențială	1985—2000	1,52	4 900	6 100
	G Creștere moderată	2000—2025	0,93	6 100	8 100
	H Creștere lentă	2025—2050	0,55	8 100	10 000
	I Creștere f. lentă (stabilizare)	2050—2100	0,35—0	10 000	11 000

Dacă noile tendințe se vor menține — și nu sunt argumente să se credă altfel, ritmul de creștere va urma în continuare un declin, tînzind către o linie de stabilizare a populației, către sfîrșitul secolului următor, la un punct apropiat de creștere 0 așa cum rezultă din curba logistică.

Vom menționa faptul că această evoluție de tip logistic este oarecum opusă curbei Gompertz⁴, în sensul că la început creșterea lentă se menține într-un interval foarte îndelungat de timp pînă atinge punctul maxim, iar descreșterea ritmului de declin este relativ mult mai scurt pînă atinge nivelul de saturatie.

3. Explosie și implozie demografică

Conceptele de explozie și implozie demografică sunt cunoscute în literatură de specialitate cu semnificația lor metaforică, primul identificindu-se cu o creștere exponențială a populației iar al doilea în sens opus cu o descreștere a populației.

⁴ Această curbă a fost formulată, pentru prima oară în 1825, de către B. Gompertz și se manifestă în sensul că după ce atinge punctul maxim, declinul se remarcă printr-o îndlungată înecinire a ritmului de creștere și de atingere lentă a nivelului de saturatie (*On the Nature of the Function Expressive of the Law Human Mortality*).

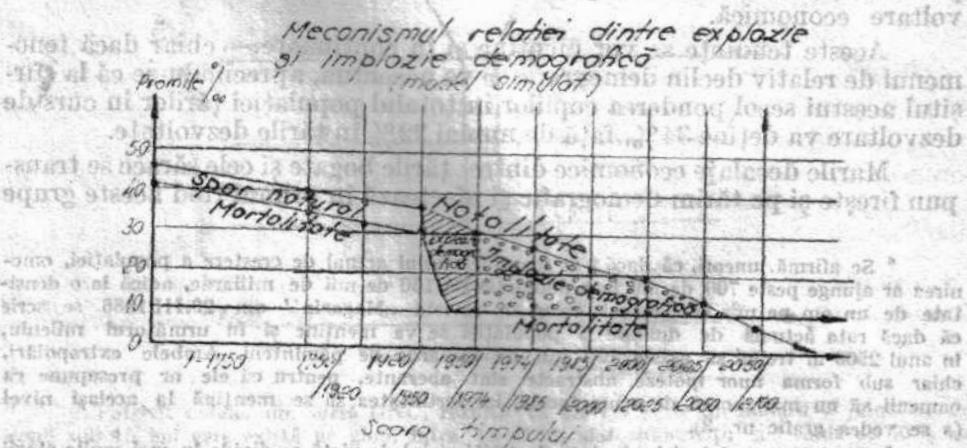
Această creștere exponențială a populației se explică în principal prin aceea că în perioada ce a urmat celui de al doilea război mondial, îndeosebi începând cu deceniul al 6-lea, în țările în curs de dezvoltare în care trăiește cea mai mare parte din populația lumii, s-a instalat un fenomen demografic caracteristic și anume acela de scădere considerabilă a mortalității (de la 30 decedați la mia de locuitori la numai 10) datorită progresului medicinei, ocrorii sănătății etc.⁵

Întrucât scăderii mortalității nu i-sa asociat și o reducere corespunzătoare a natalității și fertilității, așa cum s-a întâmplat de altfel în Europa în secolul trecut, a rezultat un excedent natural care a imprimat un ritm de creștere a populației neobișnuit de ridicat (2,46% pe ansamblul țărilor în curs de dezvoltare în anul 1974).

În același timp, în condițiile menținerii unui ritm ridicat al populației mondiale (2,02% pe ansamblu) s-a instalat și un fenomen de „implozie demografică”, de declin demografic în țările dezvoltate, exprimat printr-o tendință de scădere a ritmului populației către 0, sau chiar cu tendințe de noncreștere în unele țări industrializate (R. F. Germania, Austria, Belgia, Luxemburg).

De reținut faptul că în ultimul deceniu și pe ansamblul populației mondiale, asistăm la un declin demografic, explicat nu numai prin reducerea ratelor de creștere a populației în cele mai multe dintre țările dezvoltate dar și prin apariția acestei tendințe în unele țări în curs de dezvoltare, în primul rînd în R. P. Chineză. Este cazul de menționat că, acest declin demografic din țările Lumii a III-a nu se produce în afara unor confruntări demografice deoarece acesta se datorează în parte și creșterii indicilor de mortalitate din aceste țări ca urmare a conflictelor militare, a foamei și subalimentației.

Vom prezenta în continuare această relație dintre explozia și implozia demografică.

Grafic 3

⁵ În această perioadă natalitatea ca și fertilitatea desă ridicate s-au încadrat într-o tendință de scădere. Vom aminti faptul că dacă la finele secolului trecut o femeie din grupele fertile naștea între 5 și 6 copii, în ultimele decenii s-a ajuns la numai 3,3 nașteri, medie ce variază sensibil pe cele două grupe de țări (4,6 copii nașuți de o femeie în țările în curs de dezvoltare și de numai 2,05 copii în țările dezvoltate).

Neînțelegerea acestor fenomene de explozie și implozie demografică poate să producă unele neclarități și confuzii atunci cind se încearcă proiecțarea evoluției populației în perspectivă. Astfel în literatura de specialitate din țara noastră și din alte țări, în scopul descifrării unor evoluții posibile a populației în viitor se încearcă uneori extrapolări mecanice luând drept bază de calcul, ritmul de creștere din intervalul ce caracterizează explozia demografică⁶.

4. Implicații ale exploziei și imploziei demografice

Implicațiile exploziei și imploziei demografice vizează în primul rînd structurile demografice pe grupe de vîrstă care s-au format printr-un îndelungat proces de evoluție potrivit jocului relativ echilibrat al celor două variabile fundamentale: natalitatea și mortalitatea. Dezvoltarea economico-socială din perioada postbelică le-a imprimat o nouă direcție de mișcare, răsturnând vechile echilibre dintre cele trei mari tipuri demografice: populația tînără, populația activă și populația vîrstnică⁷.

4.1. *Populația tînără (0–15 ani)* cunoscută în literatura de specialitate și sub denumirea de Vîrstă I-a, cuprinde mai mult de o treime din populația mondială, iar în perspectivă se așteaptă ca aceasta să crească de la 1,6 miliarde în prezent la 2 miliarde către sfîrșitul acestui secol.

Două procese majore cu directii de altfel opuse caracterizează această categorie:

a. un proces de lărgire a bazei piramidei vîrstelor (întinerire) fenomen ce s-a instalat în zonele din țările în curs de dezvoltare și are o mare intindere dat fiindcă în prezent 4 din 5 copii ai lumii trăiesc în aceste țări și b. un proces opus de îngustare a întineririi demografice (reducerea bazei piramidei) ce caracterizează populația din zonele cu un grad ridicat de dezvoltare economică.

Acste tendințe se vor menține și în continuare – chiar dacă fenomenul de relativ declin demografic se va accentua, apreciindu-se că la sfîrșitul acestui secol ponderea copiilor în totalul populației țărilor în curs de dezvoltare va deține 34%, față de numai 22% în țările dezvoltate.

Marile decalaje economice dintre țările bogate și cele sărace se transpun firește și pe țărîm demografic și afectează în primul rînd aceste grupe

⁶ Se afirmă, uneori, că dacă s-ar menține ritmul actual de creștere a populației, omenirea ar ajunge peste 700 de ani la o populație de 150 de mii de miliarde, adică la o densitate de un om pe m². Mai recent chiar, în revista „Magazin” din 29.III.1988 se scrie că dacă rata actuală de dublare a populației se va menține și în următorul mileniu, în anul 2500 ar trebui să existe 130 mii de miliarde de pămînteni. Ambele extrapolări, chiar sub formă unor ipoteze abstracte sunt aberante, pentru că ele ar presupune ca oamenii să nu mai moară de acum încolo, iar fertilitatea să se mențină la același nivel (a se vedea grafic nr. 3).

⁷ Potrivit metodologiei adoptate de ONU ciclul de viață se divide în mai multe stagii sau etape: a. copilărie și adolescență (0–19 ani), b. adulții tineri (20–29 ani); c. adulții (30–59 ani) și vîrstele înaintate peste 60 ani. Ca structură demografică aceasta se caracterizează astfel: a. populația cuprinsă între 0–5 ani ce caracterizează vîrstă copilarie și preșcolară cuprinde 15,7% din totalul populației, b. cea între 6–14 ani, vîrstă școlii primare și preadolescenței include 18,0% din populație; c. vîrstă adolescenței 14–19 ani deține 12% din total; d. tineri adulți 20–29 ani, au o pondere de 12%; adulții 30–59 ani dețin 30% din populație iar vîrstele înaintate, 60 de ani și peste dețin 8,6% din totalul populației mondiale.

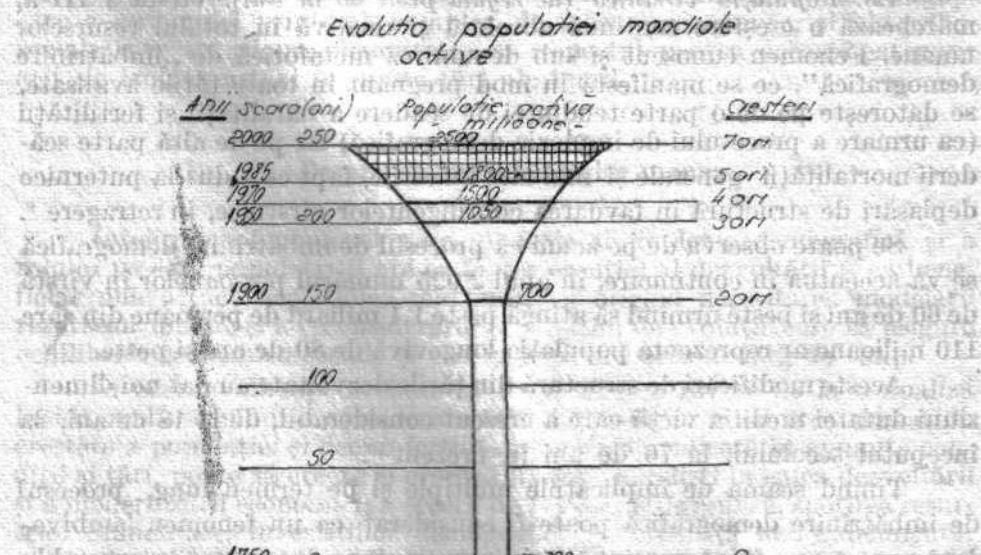
de vîrstă tinere în probleme fundamentale ce caracterizează starea de sănătate, nutriție, locuință, educație, îngrijiri medicale.

Întrucât ponderea covirșitoare a acestor copii se află în regiunile în curs de dezvoltare cu un nivel de trai minim, ce ridică serioase probleme umanitare, se impune ca în țările respective să se introducă asemenea programe și proiecte economice de dezvoltare complexă economico-sociale, care să-i ofere fiecărui copil care s-a născut sansă de a i se asigura condiții demne de viață⁸.

4.2. *Populația activă*, care are cea mai mare însemnatate având multiple conexiuni directe și indirekte cu întreg sistemul economic și social. O succintă „radiografie” a resurselor de muncă la nivel mondial ne conduce la cîteva concluzii mai importante:

a. O creștere puternică a populației apte de muncă în țările în curs de dezvoltare constituie o adevărată „explozie demoeconomică”. Numărul populației active din aceste țări ar urma să crească pînă la sfîrșitul acestui secol mai puternic decît ansamblul populației adăugind încă 800 de milioane de persoane la cele existente în prezent. În țările dezvoltate, creșterea netă a populației active ar urma să incetineze marindu-se alt fenomen pe care putem să-l numim „implozie demoeconomică”.

b. Structura pe grupe de vîrstă a populației active marchează diferențieri frapante dacă se compară regiunile dezvoltate cu cele mai puțin

Grafic 4

⁸ Pe lînău datelor din sursă ONU, rezultă că din cei peste un miliard și jumătate de copii sub 15 ani care există pe glob, între 16–18% sunt subnutriți, mai mult de 40% nu au acces la apă potabilă, 30% nu au condiții corespunzătoare de locuit, circa 45% nu au acces la asistență medicală, 12% au nevoie de educație specială sau servicii recuperatorii. De asemenea, între 15–20% din numărul total al copiilor sunt handicapăti fizici și mental. Acești copii devin victime ale afecțiunilor congenitale, a morbidității infantile, ale mediului ambiental. O problemă importantă o constituie instrucția publică, cuprinderea tuturor copiilor în sistemul educational. Cu toate eforturile ce s-au făcut în perioada postbelică în această direcție, milioane de copii nu au posibilitatea de a urma o școală. În țările considerate azi în curs de dezvoltare, la fiecare 10 copii, 9 nu știu să scrie și să citească.

dezvoltate în sensul că întâlnim și la această tipologie de vîrstă cele două procese opuse : unul de îmbătrînire demoeconomică în prima grupă de țări, iar altul de intinerire demoeconomică în cea de a doua :

e. de asemenea, indicii de dependentă socio-economică, adică raportul dintre populația activă și cea inactivă sunt diferiți. Constatarea care se desprinde și care are o adincă semnificație socială este aceea că în țările în curs de dezvoltare o persoană activă este obligată să întrețină 4 persoane inactive, în timp ce acest raport se reduce la numai 1,3 persoane în țările dezvoltate.

Abundența acestor resurse umane tinere poate să pună foarte serioase probleme în legătură cu ocuparea forței de muncă în țările în curs de dezvoltare, dacă se are în vedere că în intervalul de 15 ani ce ne mai desparte de anul 2000, acestea trebuie să crezeze peste 800 de milioane de noi locuri de muncă în condițiile în care se apreciază că mai există în zonele respective circa 350 milioane de persoane semiocupate. Aceasta presupune eforturi serioase în vederea reducerii subdezvoltării, a reconsiderării modelului actual de dezvoltare și de industrializare din țările în curs de dezvoltare, adoptarea de noi forme ale progresului tehnic potrivit condițiilor resurselor umane din aceste țări, orientarea obiectivelor industriale și a altor activități neagricolice către zonele rurale și asigurarea unui control asupra fluxurilor migratorii ale resurselor umane pe direcția rural-urban.

4.3. *Populația vîrstnică (de regulă peste 60 de ani).* Vîrsta a III-a, marchează o creștere continuă absolută și relativă în totalul resurselor umane. Fenomen cunoscut și sub denumirea metaforică de „îmbătrînire demografică”, ce se manifestă în mod pregnant în toate țările avansate, se datorează pe de-o parte tendinței de scădere a natalității și fertilității (ca urmare a procesului de implozie demografică) iar pe de altă parte scăderii mortalității generale și mai ales infantile, fapt ce a dus la puternice deplasări de structură în favoarea contingentelor vîrstnice, în retragere⁹.

Se poate observa de pe acum că procesul de îmbătrînire demografică se va accentua în continuare, în anul 2 025 numărul persoanelor în vîrstă de 60 de ani și peste urmă să atingă peste 1,1 miliard de persoane din care 110 milioane ar reprezenta populația longevivă de 80 de ani și peste.

Aceste modificări de structură din țările dezvoltate au dat noi dimensiuni duratei medii a vieții care a crescut considerabil, de la 48 de ani, la începutul secolului, la 70 de ani în prezent¹⁰.

Tinând seama de implicațiile multiple și pe termen lung, procesul de îmbătrînire demografică poate fi considerat ca un fenomen ambivalent ce se cere a fi interpretat și analizat, ca atare. Examinat în ansamblu

⁹ Potrivit datelor din sursă ONU, numărul persoanelor în vîrstă de 60 de ani și peste la nivel mondial a crescut de la 200 mil. în 1953, la peste 600 mil. în ultimii ani, modificindu-se și proporția acestora în totalul populației mondiale care a ajuns la 18% în țările dezvoltate față de numai 6-7% în țările în curs de dezvoltare. În unele țări europene cum ar fi RFG, RDG, Belgia, Marea Britanie această pondere atinge și chiar depășește 20% din totalul populației.

¹⁰ Trebuie reținut faptul că indicatorul care exprimă durata medie a vieții nu trebuie identificat cu longevitatea, și nu poate fi interpretat în sensul că viața rațională, biologică a omului a fost prelungită, ci doar ca o modificare a grupelor vîrstnice în sensul creșterii ponderii acestora. Unele studii efectuate în Franța și în alte țări arată că longevitatea persoanelor de peste 60 de ani ar fi chiar în scădere.

acesta nu poate să nu aibă un caracter pozitiv, umanitar, reprezentând de fapt o mare cucerire a progresului social și a civilizației umane. În același timp nu pot fi ocolite numeroase implicații, ale acestui proces sub multiple laturi: economic, social, sanitar, politic, al calității vieții etc.

Este evident că acest fenomen antrenează în toată lumea nevoi crescăndine de servicii medicale, economice, sociale, culturale pentru persoanele din această categorie, avind consecințe importante atât pentru familie, cât și pentru instituțiile sociale. Cum acest proces se va accentua în continuare odată cu implozia demografică, se instalează tipologii specifice de structuri demografice care necesită politici complexe de creștere economică și socială, un nou model al dezvoltării cu structuri economico-sociale mai flexibile și diversificate care să corespundă noilor condiții ale evoluției resurselor umane.

Pe un plan mai general unele soluții se pot intrevedea încă de pe acum: a. prevenirea fenomenului de îmbătrânire exagerată a populației prin asigurarea aceluia suboptim de creștere convenabilă a populației pe un anumit orizont de timp care să ducă la menținerea unui raport de echilibru rational între structurile pe grupe de vîrstă; b. menținerea în stare activă a populației vîrstnice, posibilități de utilizare a acesteia în continuare în unele activități social-economice utile și după vîrstă de pensionare (OMS apreciază că 28% din populația pensionară de vîrstă poate fi utilizată); c. măsuri de compensare, noi posibilități de reevaluare și de adaptare a economiei printr-un complex de măsuri economice, și bio-psihosociale care să asigure demnitatea și respectul pentru această categorie atât de izolată astăzi în multe țări ale lumii.

5. Despre optimul resurselor umane

Întelegerea fenomenelor de explozie și implozie demografică și a rolului pe care populația îl are ca factor esențial al dezvoltării și ca beneficiar unic al acesteia ridică mai mult ca oricând necesitatea modelării resurselor umane și a reconsiderării unui optim de evoluție care să asigure echilibrele economico-sociale și ecologice pe un orizont larg de timp.

În această direcție trebuie să se pornească firește de la o analiză lucidă, realistă luând în considerare faptul că: a. un nivel prea ridicat de creștere a populației și deci o fertilitate feminină ridicată în anumite condiții și țări, poate să creeze și creează de fapt oprești în calea dezvoltării și a modernizării economiei, a creerii de noi locuri de muncă, sporirea resurselor alimentare, investițiilor demografice cu eficiență mai îndelungată, legate de înființarea de școli, locuințe, asistență sanitată etc. b. un nivel prea scăzut de creștere a populației și deci o fertilitate feminină prea redusă dă naștere altui gen de dificultăți în cadrul dezvoltării economice care vizează reducerea resurselor demoeconomice, crearea unor dezechilibre pe grupe de vîrstă în favoarea celor vîrstnice, indici distorsionați între populația activă și cea inactivă, o frâñare a progresului tehnic etc. Acest fapt este demonstrat de faptul că pînă acum nu se cunoaște o țară care să și fi asigurat o creștere economică în condițiile unei stagnări demografice.

Experiența mondială consemnează ambele aspecte ale acestui tip de evoluție: Multe țări — în special cele cu populație numeroasă, cu densități mari pe unitatea de suprafață — sunt interesate și au întreprins măsuri

pentru reducerea ritmului de creștere a populației. Alte țări — de regulă cu o populație mai puțin numeroasă, și aflate în anumite condiții istorice — consideră necesar să ducă o politică activă de stimulare a natalității și de susținere a creșterii raționale a populației.

În aceste condiții apare cu cea mai mare evidență necesitatea de definire a unui optim demografic și de a identifica criteriile de optimalitate. În fond, ce se poate înțelege prin optimul demografic? În literatura de specialitate în legătură cu această problemă s-au formulat multe păreri interesante, unele contradictorii, cele mai multe luind în calcul populația mai mult ca un factor de producție și mai puțin ca beneficiar și scop final al acesteia¹¹.

Întrucât resursele umane se intersectează cu toate sectoarele vietii social-economice, apare firesc ca și conceperea unui optim al populației să fie deosebit de complexă impunând luarea în calcul a unei multitudini de factori care guvernează modelele și tipologiile de evoluție ale populației în diferite condiții și etape ale dezvoltării fiecărei națiuni.

Aceste condiții și restricții nu pot să nu aibă în vedere: a. dubla natură a ființei umane sub aspect biologic (hrană, locuință, imbrăcăminte etc.) dar și sub aspect social-uman (calitatea resurselor umane, sănătate, calificare, cultură, personalitate, etc.); b. diversitatea mare de condiții economice, sociale, politice, ecologice, geografice ce variază de la o zonă la alta și de la o țară la alta; c. populația trebuie considerată nu ca o resursă exogenă modelului economic, ci dimpotrivă ca o resursă endogenă, integrată în mod organic acestuia; d. criteriile de optim nu trebuie considerate în mod conjunctural, pe termen scurt, ci gindite pe un orizont mult mai larg de timp, în perspectiva mai multor generații și luind în calcul un sir de implicații de echilibru cu caracter economic, demografic, social, politic, psihologic, ecologic etc.; e. nu trebuie omisă, de asemenea, nici dimensiunea populației, pentru că una este criteriul de optim pentru o populație restrânsă și alta este criteriul de optim la o națiune cu o populație numeroasă, de zeci sau chiar de sute de milioane¹²; f. să se ia în calcul calitatea resurselor umane sub multiplele aspecte; g. Criteriul de optim trebuie să aibă în vedere resursele umane ca factor al dezvoltării dar și ca beneficiar unic al acesteia.

Tinind seama de cele arătate mai sus, după părerea noastră, criteriul de optim al resurselor umane, trebuie să se sprijine pe variabile complexe și care vizează, în ultimă analiză, calitatea vietii înțeleasă sub multiplele ei aspecte (economice, sociale, ecologice, psihologice) precum și calitatea resurselor umane (calitatea fizică și mentală, profesională și calitatea etico-morală).

Însăși concepțele de optim demografic ca și de altfel cel de optim economic sunt categorii foarte relative și reprezintă mai mult modele teoretice, ideale către care se tinde și care sunt mereu modificate și refinoite sub influ-

¹¹ Cannon — productivitatea muncii; A. I. Boiarski — resursele materiale, nivelul consumului, modul de repartizare a produselor, lipsa șomajului; Landry — venitul național maxim; Al. Sauvy — populația optimă este cea care asigură în maniera cea mai satisfăcătoare un obiectiv determinat; — Pichat — indicele de dependență economică; E. Valcovisc — mărimea maximă a depășirii cantumului de către producție raportat la o persoană; Vl. Trebici — indicele reproducției nete, structura demografică și social-economică; I. Blaga — maximizarea ponderii populației ocupate în totalul populației.

¹² De exemplu, în cele 184 țări pentru care se publică date statistice, 74 au o populație sub un milion, 55 între 1—10 milioane, 16 între 10—20 mil., 17 între 20—50 mil., 11 între 50—100 mil., 7 între 100—200 mil. și 4 peste 200 mil. Rezultă că aproape 80% din statele lumii sunt mici și au o populație pînă la 20 mil. de locuitori.

ență factorilor și a condițiilor ce se crează pe măsura evoluției societății umane. De altfel întreaga experiență demonstrează că *nu există un optim general calabil al resurselor umane la nivel mondial iar încercările de a fundamenta un „optim global” al populației la nivelul planetei care să tină seama numai de resursele de hrană* (așa cum se pretinde uneori în literatură), după părerea noastră, *sunt nefondate deoarece par să considere planeta ca și cum aceasta ar fi o crescătorie sau o îngrășătorie de oameni*¹³.

Referindu-se la stabilirea unui optim al populației, cunoscutul demograf francez Al. Sauvy aprecia că acesta, printre altele, trebuie să se incadreze într-un ritm de creștere rezonabil, care să nu fie nici nul, dar nici extravagant și care să nu impună cheltuieli prea ridicate pentru investițiile demografice. El aprecia chiar că pentru țările occidentale, care au condiții în general asemănătoare, potrivit experiențelor din perioada postbelică, ar fi necesar un ritm de creștere a populației între 0,5—1%, aceasta considerindu-se ca o creștere convenabilă care să ducă într-o perspectivă, nu prea îndepărtată, la asigurarea unei populații stabile și staționare¹⁴.

6. Cu privire la optimul demografic al României

Modelul de evoluție a populației României se încadrează în general în tendințele mondiale dar cu anumite particularități izvorite din condițiile economice, istorice, sociale, politice ale dezvoltării. Principalele fenomene demografice ale țării noastre din perioada postbelică au fost influențate considerabil de modelul dezvoltării economico-sociale, de industrializarea socialistă și cooperativizare în general. Toate acestea au produs prefaceri adinții structurile economice, sociale, socio-profesionale, demoeconomice, teritoriale, pe medii de viață socială — urban și rural, iar acestea la rindul lor, au produs modificări în ritmul și structura populației pe grupe de vîrstă în dimensiunea și structura demografică și socio-profesională a familiei.

În perioada postbelică, ritmul de evoluție a populației, deși mai redus decât în perioada antebelică, a marcat o tendință de creștere continuă dar cu variații sensibile în anumite intervale (1,24 la sută în perioada 1948—1956 și 0,5—0,7 la sută în ultimii ani). În același timp cele două variabile fundamentale natalitatea și mortalitatea, au evoluat în aceeași direcție cu tendințe de scădere având efect compensatoriu asupra ritmului de creștere, prin economisirea de vieți omenești, reducerea mortalității, mai ales a celei infantile. Întreg acest proces a antrenat familia românească tradițională, ca celula de bază a societății în noile condiții, acesta redimensionindu-se în sensul reducerii numărului mediu de membri.

În același timp s-a instalat și accentuat tipul de familii fără copii, care au în prezent o pondere de 28 la sută față de total, reducindu-se astfel mult aportul generațiilor de azi la pregătirea celor de mâine. În aceste condiții s-au produs modificări sensibile în ritmul de creștere, în nivelul altor indicatori demografici, în structura pe grupe de vîrstă a populației în

¹³ De exemplu, Paul Ehrlich în lucrarea *Population Bomb* consideră că populația planetei depășeste, de 5—7 ori, optimul necesar considerind că aceasta n-ar trebui să depășească 500 milioane de locuitori.

După cum, de pe poziții supraoptimiste, modelul Bariloche consideră că optimul populației, funcție de posibilitățile de hrană ale planetei, s-ar cifra la 70—80 de miliarde de locuitori.

¹⁴ Al. Sauvy. *Populație și dezvoltare economică* în „Viața economică” nr. 1, 1974.

favoarea celor virșnice, aflindu-se asemenea altor țări europene, în fața unui proces de imbătrînire demografică.

Cele două războaie mondiale prin pierderile de vieți omenesti și număr de nașteri aminate la care s-a adăugat evoluția distorsionată a ritmului de creștere a populației din perioada postbelică, a produs asimetrii sau goluri demografice în piramida vîstelor, explicate prin anumite deficiete de nașteri cu implicații de lungă durată — prin „valuri demografice” — asupra dezvoltării economico-sociale, a raportului dintre populația activă și cea inactivă, asupra productivității muncii, a progresului general al societății. Cum comportamentul contingentelor feminine în vîrstă fertile încă nu s-a așezat pe o linie stabilă și de lungă durată, se pune problema remodelării ritmului de creștere a populației, a structurii acesteia prin politici și măsuri complexe, de ordin economico-social, medical, legislativ, moral, psihologic, și a creației condițiilor necesare, stabile și de lungă durată pentru reducerea mortalității generale și în special a celei infantile și menținerea natalității la cote și limite rationale, convenabile, care să armonizeze deopotrivă interesele societății cu cele ale cuplului familial.

În acest cadru al analizei, indicele natalității de 18—20 nașuți vii la mia de locuitori orientat prin programele noastre naționale pentru un anumit orizont de timp și care corespunde unui ritm mediu de creștere sub 1 %, poate fi considerat pentru condițiile noastre ca un ritm în general moderat, apropiat de altfel de cel preconizat în unele state europene dezvoltate de pe continentul european.

Firește că orice optim demografic nu este lipsit de contradicții dialectice, fiind integrat în mod organic în optimul general economico-social acesta dă naștere la noi opțiuni de orientare și corelare a investițiilor economice cu cele demografice pe termen lung și care să optimizeze într-o concepție unitară, eficiență economică, demografică, socială, ecologică și calitatea vieții. Necesitatea atingerii unui optim demografic dinamic în țara noastră impune, printre altele, intensificarea cercetărilor demografice și sociale, studierea mai profundă a tipurilor de familii în condițiile schimbate în care evoluează economia, prin studii inter și multidisciplinare la care să-si aducă contribuția economiștilor, sociologilor, demografii, medicilor și alții specialiști care activează în domeniul larg și complex al resurselor umane.

7. Căi de reglare

Deoarece fenomenele de explozie și implozie demografică pun în evidență, într-un chip cu totul nou, relațiile dintre fenomenele demografice, economice și sociale, este firesc de a concepe în mod diferențiat și „optimul” populației și de a adopta noi căi de reglare și politici demografice care să corespundă noilor condiții specifice din fiecare zonă sau țară. Prin aceasta politicile demografice au menirea să modeleze în sens cibernetic tendințele demografice printr-un sistem complex de opțiuni și măsuri cu caracter social, economic, legislativ care să tindă către un optim al populației ca ritm, structură, distribuție teritorială, migrații, caracteristici calitative și în ultimă analiză calitatea vieții, într-o largă perspectivă.

Însăși politicile demografice apar diferențiate în funcție de particularitățile celor două variabile, natalitatea și mortalitatea. În ceea ce privește

mortalitatea, se poate spune că aceasta are un caracter mai general, deoarece se presupune că în principiu orice stat din considerente umanitare duce o politică de economisire a vieților omenesti și deci de reducere a mortalității. În ceea ce privește fertilitatea feminină sau natalitatea, politicile se diferențiază potrivit condițiilor concrete și intereselor fiecărei națiuni.

Direcțiile de reglare a resurselor umane, prin politici economice și sociale ca și prin politici de planificare familială și de orientare a creșterii populației pe plan mondial, s-ar putea încadra în principal ca : a. politici numite *antinataliste*, care se aplică de regulă în țările cu o populație numeroasă, cu o natalitate ridicată, o densitate mare pe unitatea de suprafață și resurse naturale relativ reduse (R. P. Chineză, India etc.); țări care sunt interesate și stimulează acele măsuri care să ducă la reducerea ritmului de creștere a populației; b. politici numite *pronataliste* care stimulează și incurajează, în anumite limite, creșterea populației prin măsuri complexe cu caracter economic, social, demografic, cultural etc. În această categorie se includ unele țări din Europa Occidentală și o serie de țări socialiste din Europa precum și țara noastră; c. Politici numite *moderate*, care nu tîntesc în mod deosebit spre creșterea sau reducerea ritmului de evoluție a populației ci mai mult spre sprijinirea socială a familiilor, în scopul asigurării sănătății mamei și copilului.

În actuala evoluție a economiei mondiale și a resurselor umane, politicele demografice capătă alte dimensiuni și noi înțelesuri acestea devenind mult mai complexe integrîndu-se tot mai mult în politicile social-economice¹⁵. În acest cadru posibilitatea de reglare în domeniul populației poate fi : a. *directă* prin măsurile legislative și administrative (soluție pur demografică) b. *indirectă* prin intermediul contextului social-economic (soluție economică). În realitate însă, o politică demografică eficientă este aceea care ia în calcul ambele aspecte, sprijinindu-se cu prioritate pe măsurile economice și sociale care au implicații de lungă durată asupra modelului de evoluție demografică.

În același timp, problema optimizării resurselor umane în cadrul strategiei generale a dezvoltării economico-sociale imbină două nivele de opțiuni și decizii integrate de altfel în mod organic : a. nivelul societății, a contribuției și rolului acesteia în orientarea, stimularea, ocrotirea resurselor umane și menținerea anumitor echilibre demografice și sociale în cadrul proporțiilor generale economico-sociale și b. la nivelul cuplului familial, al interesului dragostei și aportului acesteia la asigurarea propriei sale reproductii, a continuității generațiilor descendente.

Ca o constatare generală se cere subliniat faptul că, astăzi pretutindeni în lume, soluționarea problemelor demografice, a optimului resurselor umane trebuie căutată în primul rînd în relația dintre populație, dezvoltare și calitatea vieții, în intercondiționarea acestora, problemele demografice fiind, în ultimă instanță, problemele dezvoltării economico-sociale, a creșterii forțelor de producție, a modernizării treptate și raționale a economiei naționale, a calității resurselor umane și a îmbunătățirii condițiilor de viață ale populației.

¹⁵ Planul mondial de acțiune, adoptat de Conferința mondială a populației din 1974 (București) definește politica demografică prin 6 obiective principale: a. creșterea populației; b. morbiditatea și mortalitatea; c. procrearea, formarea familiilor și condiția femeii; d. repartiția teritorială a populației și migrația internă; e. migrația internațională; f. structura populației.